

Title of the monograph - Modern trends in the development of linguistics and philology

Section – Linguistics

**РОЛЬ ІНШОМОВНИХ ЕЛЕМЕНТІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ
ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ: ТРАДИЦІЇ І НОВАТОРСТВО
ТЕРМІНОТВОРЕННЯ**

Дьолог Ольга¹

¹Кафедра українознавства і мовної підготовки іноземних громадян,
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Кінець ХХ – початок ХХІ століття відзначається посиленням інтересом дослідників до вивчення процесу запозичення на основі мовних контактів та інтерференції. Предметами наукового дослідження цього періоду стали також зміст процесу запозичення, його причини, асиміляція іншомовних слів у мові-реципієнті, відмежування процесу запозичення від лексичного запозичення як його результату, розмежування видів запозичення, визначення типів іншомовних слів, вивчення механізмів адаптації запозичень, процес семантичного освоєння в мовному середовищі.

Причинам запозичення присвячена велика кількість наукових розвідок, адже майже кожен науковець, який досліджував проблему вживання слів іншомовного походження, так чи інакше торкався розгляду чинників запозичення Б. М. Аббасова, Л. П. Крисін, О. М. Мороховський, О. Г. Муромцева, В. П. Сімонок, В. В. Скачкова, Ю. С. Сорокін тощо.

Стрімкий розвиток науки на сучасному етапі спричинив появу й активне функціонування великої кількості термінологічних одиниць в українській мові. Мовознавці називають інтенсивний розвиток науково-технічної термінології «термінологічним вибухом». Цей «вибух» проявляється не лише збільшенням кількості термінів в українській мові, а й залученням термінологічної лексики до загальномовного вжитку.

Проблему розширення сфери функціонування термінологічної лексики досліджували В. М. Лейчик, В. Л. Карпова, В. Г. Даниленко, І. М. Кочан, О. А. Жирик, А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, Ф. О. Нікітіна, Т. І. Панько, О. Е. Пчелінцева, О. А. Стишов, Л. О. Симоненко, Л. В. Туровська, М. І. Навальна та інші дослідники.

Наукова терміносистема української мови є однією з «найбагатших» на іншомовні терміни, що є цілком закономірним явищем, оскільки швидкість появи наукових понять перевищує лінгвістичні ресурси кожної мови для забезпечення їх термінологічними мовними знаками. Наприкінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст. термінологія української мови збагатилася численними запозиченнями з англійської мови, особливо в галузі економіки.

Розвиток новітньої української термінології тісно пов'язаний із характером сучасної науки. Приблизно з середини ХХ століття темпи її розвитку такі, що кількість опублікованих у наукових виданнях світу статей подвоюється кожні 12-15 років. Це означає, що для опрацювання нових публікацій навіть у вузькій галузі необхідні доведені до автоматизму навички перекодування наукової інформації на українську мову. На відміну від художнього стилю, у науці на перше місце виходить не форма повідомлення, а його зміст. Тому мова сучасної науки все більше виявляє тенденцію до творення універсальних форм вираження. [Непийвода, 7]

Лексичний склад будь-якої мови перебуває під значним впливом позамовної дійсності та найвиразніше відбиває динаміку розвитку мови, який, у свою чергу, є процесом об'єктивним, зумовленим загальним поступом людства. Когнітивна діяльність, з якою пов'язане лінгвальне освоєння дійсності, формування глобального інформаційного простору, тенденція до світової інтеграції суспільних та економічних процесів постійно збагачують словниковий склад мов, зокрема – сучасної української мови. Одну з її динамічних лексичних підсистем становлять запозичення. З кінця ХХ століття починається процес кількісного зростання в українській мові запозиченої лексики. Причиною цього стали позамовні чинники: суспільно-політичні, економічні перетворення в Україні, відкритість та інтеграція в міжнародні культурні та інформаційні сфери.

Триває такий процес і сьогодні. Ось чому дослідження іншомовних запозичень та особливостей їхнього зосвоєння в сучасній українській мові є актуальним. Складні процеси в сучасній українській лексико-семантичній системі, пов'язані з інтенсивним надходженням запозичень, переважно – з англійської мови, закономірно отримують неоднозначні оцінки українців: з одного боку, дослідники відзначають певне збагачення мови, наближення за допомогою асимільованих іншомовних запозичень до світових досягнень у суспільнополітичній, економічній, держуправлінській, фінансовій тощо сферах, з іншого боку, виявляється перевантаження та засмічення рідної мови чужими лексемами часто навіть за наявності власне українських відповідників. Українські мовознавці (І.Огієнко, С.Семчинський, Ю.Жлуктенко, О.Муромцева, В.Акуленко, О.Пономарів, В.Русанівський та інші) досліджували запозичення іншомовної лексики взагалі або ж стосовно різних періодів розвитку української мови. В останні десятиліття вивчення запозичень з англійської мови активізувалося в україністиці (Ю.Безрукава, О.Бершов, Л.Кислюк, А. Наумовець). Дослідження відбуваються відповідно до тематичних лексичних груп, переважно – термінології. На сучасному етапі розвитку української літературної мови, коли її лексична система перебуває під інтенсивним чужомовним впливом, актуальною є потреба в комплексних дослідженнях численних новітніх англіцизмів. Ось чому дана розвідка присвячена аналізу засвоєння англіцизмів у галузі економічної термінології сучасної української мови в лексико-семантичному аспекті.

Новітні англійські запозичення – явище поширене не лише в термінології, але і в інших сферах українського мовлення. Часто новітні англіцизми ще не встигли стати лексикографічно зафіксованими, але фактично вже ввійшли в повсякденне життя і функціонують в українському мовленні. Це відбувається через інтенсифікацію англоамериканського впливу, розширення культурних, наукових та економічних зв'язків з англійськими державами, що зумовлює різке зростання нових знань про реалії закордонної дійсності, англійські назви яких не мають прямих українських відповідників і, отже, є лакунарними для української

мови. Процес об'єктивного поповнення лексичного складу української мови запозиченнями в сучасний період відбувається надзвичайно швидко та інтенсивно, так що нові реалії приходять до нашої дійсності вже з існуючими англо-американськими назвами, закріпленими за ними в англійській мові, не встигаючи отримати найменування на національній українській основі.

Таким чином, українська мова за умови нагальної номінативної потреби та відсутності адекватного часу запропонувати власну назву для новітніх явищ, процесів, предметів змушена запозичувати, засвоювати та вводити у свою лексичну систему іншомовні назви, які прийшли з англійської мови. Слова іншомовного походження, як правило, засвоюються, насамперед, фонетично і граматично, тобто підпорядковуються законам фонетики, граматики і словотвору мови-реципієнта. Асиміляція новітніх лексичних англіцизмів відбувається різною мірою та в різному ступені. Певні назви отримують граматичні значення, властиві українській мові, наприклад, у повному чи неповному обсязі граматичні значення роду й числа: *піар* – чол. рід (чорний піар), *бізнесвумен* – жін. рід (відома бізнесвумен), *євро* – сер. рід (стабільне євро), *мас-медіа* – множина (українські мас-медіа), *степ-аеробіка* – жін. рід (популярна степ-аеробіка), *імідж-мейкер* – чол. рід (запрошений імідж-мейкер) тощо.

Також неоднаково запозичені слова включаються в дериваційні процеси, проте за допомогою українських словотвірних засобів часто формуються нові деривати. Наприклад, *піар* – *піарити*, *піарники*, *самопіаритись*; *зомбі* – *зомбований*; *мультимедіа* – *мультимедійний*; *дисконт* – *дисконтний*; *лізинг* – *лізинговий*, *спонсор* – *спонсорський*, *спонсорувати* тощо.

Традиційно вважається, що характерною рисою недавніх запозичень є збереження ними невідмінюваності або незвичного для української мови сполучення звуків. Утім у переважній більшості випадків новітні англіцизми не демонструють згаданої відсутності відмінюваності. Трапляються лише окремі приклади подібної неасимільованості (*ківі*, *сафарі*, *євро*, *грин-кард*, *караоке*, *кантрі*, *прайвесі*, *сек'юриті*, *барбекю* тощо). Інколи спостерігається паралельне вживання англіцизмів та українських відповідників-кальок (*грин-кард* – *зелена*

карта, мас-медіа – засоби масової інформації). Подібні абсолютні синоніми не є характерними в будь-якій мові, оскільки означають ідентичні поняття. Тому, скоріше за все, одна із форм повинна поступово витіснитись іншою.

Запозичення англійських слів українською мовою є складним і багатогранним процесом, який відбувається в результаті контактів української та англійської мовних систем, що спричиняє їхню взаємодію. Процес запозичення – це невід’ємна частина об’єктивного процесу розвитку мови, що зумовлений суспільним поступом. Когнітивна спрямованість мовного освоєння дійсності сприяє постійним змінам у мові, зокрема й насамперед - у її лексичному складі. Запозичення англіцизмів включає неоднократне застосування англійських слів на рівні мовлення, входження їх у лексико-семантичну систему української мови та подальше засвоєння згідно із законами мови-реципієнта. Асиміляція англійських слів на українському ґрунті є об’єктивним закономірним процесом фонетичного, морфологічного, лексико-семантичного перетворення за внутрішніми законами розвитку української мови. У мовознавстві в межах запозичень спеціально розрізняють іншомовні та запозичені слова.

Під терміном іншомовні слова розуміються слова з іноземних мов, що не засвоєні повністю мовою, яка їх запозичила, що усвідомлюються мовцям як чужорідні та зберігають ознаки свого походження. Це виявляється у їхній формі та в семантиці (більший чи менший ступінь незасвоєності мовою, у яку вони ввійшли; можливість збереження вихідної графіки на письмі; наявність незвичних звукосполучень; невідмінюваність частини іншомовних слів, яка, проте, може поступово втрачатися). [Дубічинський, 410]

Слід, однак, відзначити, що в українській мові, як і в інших мовах світу, при запозиченні іншомовних слів відбувається безперервний процес їх засвоєння, через що нерідко дуже важко провести чітку межу між ними й запозиченими словами. Отже, ця відмежованість є в деяких випадках суб’єктивною і віднесеність таких слів або до іншомовних, або до запозичених залежить від численних позамовних чинників. Про певну суб’єктивність розділення на іншомовні та запозичені слова серед англіцизмів свідчить,

зокрема, включення в словники іншомовних слів таких лексичних одиниць, які наводяться в інших джерелах як запозичені англіцизми (наприклад, *футбол, волейбол, тролейбус, боксер, бар, біфштекс, джинси, долар, кетчуп, комп'ютер, ковбой, ксерокс, кросворд, крекер, поні, револьвер, пепсі-кола* тощо). На наш погляд, наведені слова не потребують спеціальних пояснень, вони у переважній більшості набули граматичних ознак, властивих українській мові (рід, число, відмінювання).

Цілком імовірно, що це і є однією зі специфічних рис сучасного періоду запозичення англіцизмів, який характеризується, з одного боку, найінтенсивнішим за всі часи розвитку української мови всебічним екстралінгвальним та лінгвальним англо-американським впливом та, з іншого боку, надзвичайним прискоренням інформаційних процесів за участю глобалізації впливу мас-медіа та реклами також небаченої інтенсивності за всі попередні історичні періоди.

Такі реалії, запозичувані з англо-американської дійсності, не мають назви в українській мові і запозичуються разом з їх англійськими найменуваннями. Часто повторювані у спілкуванні, у засобах масової інформації такі іноземні слова значно швидше, ніж це відбувалось у попередні історичні періоди, засвоюються мовцями і набувають статусу запозичених, а потім і засвоєних. Трапляються «тимчасові» запозичення, які okazіонально, на певний час з'являються в українській мові, не досягаючи загальнономовного поширення і, як правило, не стають надбанням загальнонародної мови. Їх можна розглядати як запозичення із «замкненим часовим циклом». До таких лексичних одиниць можуть бути віднесені слова, які були відкинуті мовним колективом або не одержали подальшого поширення внаслідок рідкісного застосування чи зникнення із використання позначуваних ними об'єктів (наприклад, назви, пов'язані з валютами країн Євросоюзу, що вийшли з обігу, - *євродолари, екю, євроактиви* тощо).

Нині динаміка розвитку української мови та її норм визначається не сферою художнього стилю, як це було у попередні періоди, а сферою засобів

масової інформації. Через посередництво засобів масової інформації активно популяризуються нові слова, зокрема чужомовні запозичення (на нинішньому етапі – переважно, англіцизми), які у такий спосіб перевіряються, відбираються і закріплюються в загальному вжитку чи, навпаки, зникають із нього. Зазвичай у мові залишаються ті запозичення, виникнення і застосування яких зумовлено суспільною потребою. Таким чином, у результаті номінативної діяльності, зокрема номінації на основі запозичених з англійської мови назв нових для української дійсності реалій, відбувається приведення мови на її номінативно-лексичному рівні (мовної картини свту) у синхронну відповідність до її поняттєвої картини. Відомо, що засвоєння (адаптація) мовою, зокрема українською, чужомовних запозичень передбачає набування ними звукових, морфологічних і семантичних рис слів мови-реципієнта. Тому запозичені англійські лексеми підкоряються звуковим (фонетичним і орфоепічним), графічним, граматичним і семантичним законам української мови. У процесі фонетичного та орфоепічного засвоєння запозичені слова здобувають українське звукове оформлення. Фонетично засвоєне слово набуває письмової фіксації, тобто асимілюється до графічної та правописної систем української мови. Граматичне засвоєння передбачає включення запозичення в морфологічну (морфемну, частиномовну та категоріальну), синтаксичну та словотвірну систему мови-реципієнта. Семантичне засвоєння передбачає входження запозиченого слова до лексико-семантичної системи мови-реципієнта, включення його до синонімічних та антонімічних зв'язків, лексико-семантичних груп. Лексичне засвоєння здійснюється лише тоді, коли слово називає річ чи явище, властиве українській дійсності.

Іншомовна термінологічна лексика є незамінним засобом лаконічного і точного передавання інформації у текстах, що призначені для вузьких спеціалістів, але може виявитись нездоланною перешкодою для розуміння науково-популярного тексту непідготовленим читачем. За умов запозичення ідей, теорій і понять зарубіжної науки вибір варіанту перекладу термінів – ключових слів тексту, основних понять наукового дослідження – також стає

ключовою подією. Питання перекладу термінології, а також питання, що стосуються причин і наслідків запозичень термінів, складають актуальну проблему дослідження метамови сучасної науки. Активізація ділових, наукових, економічних, культурних зв'язків, розквіт зарубіжного туризму на початку ХХІ століття спричинили інтенсифікацію спілкування з носіями іноземних мов. Дослідження проблеми виникнення та використання термінологічного запозичення представило всю складність процесу і, зокрема, виявило два джерела складання терміносистеми:

- 1) запозичення готових термінів;
- 2) утворення нових термінів із лексичного матеріалу власної мови.

Ці два шляхи властиві для поповнення словника в цілому, але особливо чітко вони виявляються у поповненні термінології, де, по-перше, значною є роль запозиченої лексики, по-друге, чіткіше проявляються процеси термінотворення, оскільки вони носять більш системний і цілеспрямований характер.

У лінгвістичній літературі існують різні точки зору на питання щодо причин мовних змін. Одні науковці перебільшують роль екстралінгвістичних чинників, вважаючи, що всі зміни в мові обумовлені лише ними (і в першу чергу – умовами існування того суспільства, у якому існує мова). Інші науковці повністю заперечують вплив зовнішніх факторів, вважаючи, що будь-які зміни мови спричинені виключно внутрішніми причинами. Переважна більшість сучасних мовознавців за основу бере тезу про двобічну залежність еволюції мови від зовнішніх і внутрішніх чинників. При цьому береться до уваги, що повний опис мовної системи неможливий без урахування взаємодії екстралінгвістичних та інтралінгвістичних причин. Запозичення з інших мов – природній процес, притаманний кожній розвиненій національній літературній мові, а, відповідно, й мові науки, оскільки процес формування мови науки відбувається у прямій залежності від загальних процесів розвитку національної мови.

Економічними термінами звичайно називають слова та словосполучення, що функціонують в економічній сфері і утворюють поняття економіки як науки. Сучасне життя вимагає певної обізнаності кожної пересічної людини в окремих

економічних категоріях. Ось чому економічна термінологія може розглядатися (і розглядається) у сучасній лінгвістиці не тільки як маркована мова, але і як складова загальної української лексики.

Українська мова, як і будь-яка інша мова світу, поступово розвивається. Розвивається при цьому і наукова лексика. На сьогодні в сучасній українській мові спостерігається збільшення кількості економічних термінів та розширення семантики вже відомих загальноновживаних термінів. Аналіз складу української економічної термінології з точки зору її походження, здійснений мовознавцями, може бути представлений таким чином:

- 19% економічної термінології становлять власне українські слова (наприклад, *борг, боржник, вартість, взаємозалік*);

- 8% – це слова-гібриди, тобто такі, що складаються з двох коренів, один із яких є власне українським, інший – запозиченим (наприклад, *векселедавець, векселетримач, жиронаказ, жиророзрахунок*);

- 73% становить лексика, запозичена з різних мов світу (наприклад, *дисконт, аудит, менеджмент, емісія*). [Радченко, 46]

Отже, незважаючи на широкі внутрішні можливості номінації, якими оперує кожна мова, запозичення більш розповсюджене, ніж словотвірні процеси. Це пояснюється тим, що переробити за своїм зразком і у такий спосіб засвоїти вже готову до вживання назву набагато простіше і зручніше, ніж протиставити їй власну назву того ж самого явища на підставі виділення в цьому явищі певної характерної ознаки.

Разом із зростанням кількості лексичних запозичень збільшується і науковий інтерес до їхнього вивчення. Мовознавці починають досліджувати процеси входження в мову іноземної лексики та особливості її вживання. Поступово накопичується спостереження над запозиченнями, збирається матеріал, що стосується взаємодії різних мов. Виникає складний комплекс питань, що стосуються проблеми запозичення. Особливої уваги набувають питання про визначення запозичень, про причини запозичень, про процес засвоєння чужих слів, про класифікацію запозичень тощо.

Варто зазначити, що в лінгвістичній літературі відзначається незначна відміна запозичення термінів від запозичення слів загального вживання. Разом із цим досвід переконує, що більшість запозичень належить до термінології, тому практично все, що зазначається про запозиченні взагалі, справедливо і для термінів. Причинами запозичення термінів є не тільки потреба у визначенні нових понять, але й необхідність уточнення та покращення мовної техніки (тобто – причини власне лінгвістичного плану). До мовних причин запозичень відносять тенденцію до усунення полісемії власного слова, спрощення його смислової структури, потреби у лаконічнішому і точнішому найменуванні явища об'єктивної дійсності, що до цього передавалось описово, та необхідності уточнити відповідне поняття. [Карпіловська, 27]

У сучасному українському мовознавстві особливого значення набуває питання про запозичення у галузі наукової лексики та їх функціонування в українській мові. Це пов'язано з тим, що запозичення з англійської мови, охоплюючи практично всі мови, у тому числі, більшою або меншою мірою, усі слов'янські мови, приводять до інтернаціоналізації наукової термінології. Водночас, термінологія таких достатньо нових наукових напрямків, як менеджмент, інформатика, когнітивістика тощо, запозичується суміжними науками, у такий спосіб відбувається універсалізація наукової термінології – перетворення її в міждисциплінарну або загальнонаукову.

За умов сучасного, прискореного, різноманітного життя створення зручних та динамічних інформаційних технологій в українському мовленні з'являється велика кількість термінів, що стосуються різних галузей науки і техніки (наприклад, економічні і фінансові терміни: *бартер, брокер, ваучер, лізинг, дилер, корнер, лобі, менеджмент, аудит, кредит, маркетинг*). Багато із цих слів використовуються у мовленні не тільки як терміни, але і як загальноновживані слова, оскільки коло їхніх користувачів поступово розширюється.

Виникнення і розвиток комп'ютерних технологій та Інтернету здійснило вплив практично на всі сфери людської діяльності. Мова також не лишається

осторонь. З'явилися нові слова: *нетбук, ноутбук, спам, дисплей, файл, інтерфейс, ай-пад, памкомп'ютери, принтер, гейм, геймер, тег, тригер, скайп, логін* тощо, які в силу своєї надзвичайної поширеності використовуються не тільки в галузі комп'ютерних технологій, але і в інших терміносистемах (у тому числі – і економічній), і навіть у загальноживаній лексиці сучасної української мови. Крім того, у сучасну українську мову разом із новими словами приходять велика кількість скорочень. Звичайно їх поділяють на дві групи:

1) скорочення, для яких в українській мові є однозначні відповідники: AFM (atomic force microscope) – АСМ (атомний силовий мікроскоп);

2) скорочення, у яких в українській мові немає еквіваленту, і тому в мові використовують описовий метод для перекладу цих скорочень: ISP (Internet Service Provider) – Інтернет-провайдер, IP Address (Internet Protocol Address) – спеціальна адреса у комп'ютерній мережі, побудована за протоколом IP.

Слід зауважити, що друга група домінує за кількістю. Скорочення іншомовного походження постійно поповнюють і власне наукову термінологію, і лексику загального вжитку. У мовознавстві в межах запозичень спеціально розрізняють іншомовні та запозичені слова. Під терміном іншомовні слова розуміються слова з іноземних мов, що не засвоєні повністю мовою, яка їх запозичила, що усвідомлюються мовцям як чужорідні та зберігають ознаки свого походження. Це виявляється у їхній формі та в семантиці (більший чи менший ступінь незасвоєності мовою, у яку вони ввійшли; можливість збереження вихідної графіки на письмі; наявність незвичних звукосполучень; невідмінюваність частини іншомовних слів, яка, проте, може поступово втрачатися). Наприклад, *e-mail, віп-персона, лобі, ІТ-технології* тощо.

Ступінь засвоєння іншомовних слів може бути різним. Іншомовні слова, цілком засвоєні мовою, що їх запозичила, вважають запозиченими словами; вони не сприймаються мовцями-реципієнтами як чужорідний елемент і не потребують пояснень щодо форми і значення (наприклад, англіцизми у сучасній економічній термінології: *кредит, бартер, менеджер, ваучер* тощо). Такі терміни активно

вступають у словотворчі процеси (наприклад, *кредит* – *кредитний*, *кредитувати*, *кредитований*).

Багато англійських слів із широкою семантикою не мають повної відповідності з українськими словами. Двомовні словники звичайно дають ряд часткових варіативних відповідностей, кожне з яких покриває лише одне із значень іншомовного слова. Проте навіть усі словникові відповідності у їхній сукупності не охоплюють повністю широкої семантики іншомовного слова.

Дослідники, вивчаючи сучасні процеси мовного запозичення, визначають такі умови для входження слова у систему мови-реципієнта:

- 1) графічно-фонетичне передавання іншомовного слова засобами мови-реципієнта;
- 2) співвіднесення його з певними граматичними класами і категоріями;
- 3) семантична самостійність слова, відсутність у нього дублетних синонімічних відношень зі словами, що існують у мові-реципієнті.

Сама запозичена з англійської мови лексика (і термінологічна, і загальноживана) структурно неоднорідна. Звичайно її поділяють на такі групи:

- 1) слова, що структурно співпадають з англійськими прототипами, тобто слова, змінені графічно і передані відповідними фонемними засобами мови-реципієнта (наприклад, *менеджмент* – від англ. *management*, *маркетинг* – від англ. *marketing*, *інжиніринг* – від англ. *engineering*, *офшор* – від англ. *off shore* тощо);

- 2) слова, морфологічно оформлені засобами мови-реципієнта (наприклад, *маркетинговий*, *дилерський*, *офшорний* тощо);

- 3) слова з частковою морфологічною субституцією; при цьому частіше субституція відноситься до другого елемента складного слова (наприклад, *інвалюта* – *іноземна валюта*, *суборенда*, *доларизація*, *фритредерство* тощо).

Мова функціонує і розвивається на базі власних, притаманних лише їй закономірностей. До таких закономірностей належать стійкість та одночасно рухливість, мобільність лексичного складу мови. Існує декілька основних

причин запозичення слів іншомовного походження. Серед основних можемо назвати такі:

1) необхідність номінації нових предметів і явищ;

2) прагнення до термінологічності у мові;

3) тенденції до економії у мові, намагання замінити багатослівні описові вирази одним влучним словом. [Януш, 17]

Конкретизуючи проблему впливу зовнішніх соціально-економічних, політичних тощо зв'язків суспільства на процес лексичного запозичення, можна стверджувати, що найтиповішою формою такого впливу є запозичення назви разом із запозиченням поняттям. Семантика таких лексем пов'язана з амбівалентними процесами в сучасній українській мові – спеціалізації лексики і внутрішньо системними перерозподілами. Слова, запозичені у такий спосіб, представляють у кожній мові (у тому числі – і українській) численну групу. На межі XX - XXI ст. активізувалися українсько-англійські мовні контакти, результатом яких стала значна кількість запозичень в українській мові у різних сферах діяльності. Не оминув цей процес і сучасну українську термінологію (у тому числі – економічну). Проте слід зазначити, це питання стосується не тільки української лексики. У даному випадку українська сучасна економічна термінологія продовжує термінологічні традиції сучасних західноєвропейських мов щодо використання у своєму складі інтернаціональної лексики. Термінологія завжди прагнула до інтернаціоналізації. І це спричинило ситуацію, за якої сучасна українська економічна термінологія має велику кількість запозичень (наприклад, *дисконт, аудит, менеджмент, емісія, мінімум, макроекономіка, макроструктура, синдикат, офшор, рабат, рента, санація, трансферт, реверс, суборенда* тощо). Наявність таких запозичень викликана не тільки тенденцією до інтернаціоналізації сучасної української економічної термінології. Не можна не зазначити й інші (екстралінгвістичні) причини: наукові, економічні, політичні та культурні зв'язки між різними країнами світу, а значить – і між мовами.

Іншомовні елементи завжди були джерелом поповнення термінологічної лексики. Проте сьогодні, у XXI столітті, саме англійська мова продовжує значною мірою впливати на українську; численні англіцизми систематично поповнюють лексичний склад сучасної української мови. Слід звернути увагу, що процес освоєння запозичених словникових одиниць є результатом тісної взаємодії фонетичних, граматичних і семантичних систем мови-донора і мови-реципієнта. Не обминув цей процес і сучасну українську економічну термінологію. Українська економічна думка, все природніше вписуючись у світові інтеграційні процеси, потрапляє під іншомовні термінологічні впливи, запозичуючи разом із відповідними поняттями та категоріями їхню словесну форму. [Стишов, 56]

У сучасному світі термінологія відіграє важливу роль у спілкуванні та комунікації людей, оскільки вона є вагомим джерелом отримання інформації. Крім того, термінологія – це та частина лексики, яка надзвичайно чутлива до зовнішнього впливу. У світі понять, що швидко змінюються, та терміносистем, що розвиваються, саме запозичена термінологія починає відігравати домінуючу позицію. [Мазурик]

Доведено, що максимальну кількість іншомовних запозичень зафіксовано в тих галузях, де відбувається найбільш тісна взаємодія мов і культур. Такою сферою насамперед є економіка. Сучасна економічна термінологія розвивається, поновлюється, вдосконалюється відповідно до розвитку й вдосконалення економічної сфери. У системі економічної термінології відбуваються різноманітні лексико-семантичні процеси, пов'язані із входом до неї значної кількості запозичень (сьогодні особливо з англійської мови). Такі системні термінологічні лексико-семантичні групи підтверджують усебічне відображення широкого кола економічних понять. Загалом запозичення в термінології – це природне явище, об'єктивний і неминучий фактор її формування, однак доцільним воно може бути лише за умови відповідності комунікативним потребам суспільства та збереження національної специфіки терміносистеми.

Власне питання доцільності чи недоцільності використання іншомовних елементів особливо актуальне в терміносистемах, оскільки саме термінологія є надзвичайно чутливою до зовнішнього впливу й дуже часто її становлення супроводжується запозиченням термінів як номінантів спеціальних понять певних галузей знань. На сучасному етапі розвитку національних терміносистем очевидним є факт, що неусталеність власних термінологічних традицій примушує більше запозичати, ніж творити самим. Саме тому сьогодні в різних галузях економічної терміносистеми ми маємо велику кількість запозичень. Так, наприклад, буденними вже стали терміни: *бюджет, аванс, дефіцит, баланс, кредит, офшор, актив*. Така термінологія увійшла до українського слововжитку, стала загальнозрозумілою і набула певних українських граматичних ознак (рід, число, відміна). Проте новітні запозичені економічні терміни (у більшості випадків з англійської мови) часто зрозумілі лише фахівцям та традиційно потребують спеціальних словникових тлумачень (наприклад, *кліринг, таймінг, індосамент, аутсорсинг, інжиніринг, трейдер* тощо).

Економіка займає особливе місце серед інших суспільних наук, оскільки більше від інших пов'язана з життям народу. Звідси – тісний зв'язок економічної термінології із лексичною та стилістичною системами сучасної української літературної мови. Отже, розгляд економічної термінології як з історичної, так і з сучасної точки зору підтверджує думку, що вона постійно еволюціонує і розширює свій функціональний статус. Характер змін в економічній термінології має прогресивну спрямованість, тобто є виявом тенденції до подальшого формування мови економіки. Терміни-англіцизми мають певні зовнішні ознаки, оскільки у переважній більшості випадків зберігають фонетичні, морфологічні (а іноді навіть і графічні) риси мови-джерела. Серед основних характерних ознак термінів, запозичених з англійської мови, можемо назвати такі:

1) наявність звукосполучення дж (наприклад, *бюджет, леверидж, менеджмент* тощо);

2) наявність звукосполучень ай, ей (наприклад, *інсайд, дизайн, аутрайт, сейф, і-мейл* тощо);

3) наявність суфіксу -инг (-інг) (наприклад, *фіксинг, кліринг, лістинг, маркетинг, блюмінг* тощо).

Основна причина іншомовних запозичень полягає, передусім, у суперечностях між вимогами точності терміна, з одного боку, й практичної лаконічності, – з другого. Проте, існує велика кількість випадків, коли термін запозичується для позначення старого поняття, для якого в українській мові вже існує термін або описовий зворот. Таким чином, у мові співіснують різні за походженням номінативні одиниці, які позначають те саме явище, тобто синонімічні пари.

Вони бувають двох типів:

а) англломовне запозичення – однокомпонентний український еквівалент: *дайджест – огляд; дилер – посередник, представник; дисконт – знижка; консалтинг – консультування; менеджер – керівник; офшорний – іноземний;*

б) англломовне запозичення – багатокомпонентний український еквівалент: *траст – довічне товариство; форс-мажор – непередбачені обставини; ріелтер – агент з продажу нерухомості.* [Стишов, 69]

За спостереженнями, англїцизми використовують частіше, ніж їхні українські відповідники. Важливу роль у використанні англїцизмів, що належать до першої групи, відіграють соціально-психологічні причини: мовці часто надають перевагу іншомовним словам, як більш престижним, модним. У другій групі вища частотність англїцизмів порівняно з українськими відповідниками пояснюється прагненням мовців до економії мовних засобів (запозичення значно компактніші).

Взагалі, синонімія – не характерне явище для термінології. Основною ознакою терміна є чіткість його значення. А синоніми у більшості випадків мають певні стилістичні або лексичні нюанси. Проте і в загальноживаній українській лексиці трапляються абсолютні синоніми, які відрізняються джерелом походження. Мова йде про одночасне використання запозиченого слова і питомого українського (наприклад, *аплудисменти – оплески, екзамен – іспит, лінгвістика – мовознавство* тощо). Трапляються такі абсолютні синоніми

і в термінології, коли одночасно використовуються термін-інтернаціоналізм і власне українське слово (наприклад, *аукціон – торги*).

Таким чином, можна зазначити, що окремі поняття новітньої економічної термінології функціонують в українській мові у двох варіантах:

1) слова-інтернаціоналізми та їхні власне українські еквіваленти (наприклад, в економічних текстах і документах можна одночасно зустріти вживання слів *дилер* (від англ. *dealer*) і *посередник*, *дефолт* (від англ. *default*) і *невиконання грошових зобов'язань*, *дисконт* (від англ. *discount*) і *знижка*, *траст* (від англ. *trust*) і *довірче товариство*);

2) переважна більшість англійських економічних термінів не мають чіткого відповідника в українській мові і тому подаються у словниках у вигляді транслітерації з оригіналу з подальшим їхнім тлумаченням (наприклад, *кредит*, *бартер*, *менеджер*, *ваучер* тощо).

Часто складні економічні терміни в українській мові можуть мати або дослівний переклад з оригіналу (*chain of command – ланцюг інстанцій*, *span of control – норма некерованості* тощо) або перекладатися описово. Це в основному стосується тих понять і реалій, які тільки зараз починають з'являтися в українському соціумі. До них належать сучасні форми торгівлі: *one-stop environment* (торговельне містечко, де можна купити будь-які товари), атрибути ведення бізнесу та ділового спілкування: *short-list* (остаточний список кандидатів для співбесіди під час прийому на роботу), *dress code* (правила, що передбачають носити певний одяг на роботі) тощо.

Деякі з сучасних американських бізнесових реалій, що вже стабільно зайняли своє місце в діловому англійському лексиконі, не знайшли відображення у двомовних англо-українських фахових словниках. Це стосується таких широко відомих у бізнесі понять, як *job objective* (професія і сфера діяльності), *petty cash* (невелика сума готівкою для дрібних покупок), *status symbols* (ознаки службового становища) тощо.

Найбільш продуктивною з погляду запозичень є група лексики, що обслуговує сфери економічної діяльності (зокрема, бухгалтерський облік,

банківська справа, маркетингова діяльність та ін.), а також найбільш некерованою, оскільки мовознавча наука не встигає дати аналіз новим термінам-словом, що потрапили до мови, що призводить до калькування та варваризації мови, до запозичення термінів, які вже мають свою історію в українській мові (*бренд-менеджер – спеціаліст певної торгової марки; топменеджер – головний менеджер, екаунт-менеджер – бухгалтер-менеджер* тощо).

Тенденція до утворення таких «штучних» термінів-назв пов'язана з модою та естетичними смаками людей, що користуються даною групою лексики, бо засоби масової інформації, комп'ютерні технології користуються цими термінами, не розраховуючи на високу мовну культуру споживачів (більшість бізнесменів – це люди віком від 25 до 40). Більш престижно (незнайомо) звучить *мерчандайзер*, ніж *спеціаліст з продажу*; *екаунтмент*, ніж *бухгалтер* (до речі, тез запозичена лексема, але набагато раніше); *хед-хантер*, ніж *кадровик* тощо. До цієї ж категорії слів належать такі: *супервайзер, франчайзер, ритейлер, ріелтор, рекрутер, креативний директор, андеррайтер, коучер, ПР-менеджер (Public Relation manager), конвент-менеджер, лідменеджер, солід-менеджер, копірайтер*. З іншого боку, залучення цих слів до словникового складу забезпечує «мінімізацію» мовного потоку, що спричинено збільшенням вартості кожного слова у засобах масової інформації. До цієї ж семантичної групи можна віднести і таке слово як *gate keeper*, що часто вживається замість слів *сторож, охоронець, вартовий* і графічно передається англійською мовою. Судячи з першого слова *gate* (з англ. *ворота*), йдеться не про велику фірму, а про мегафірму, що зачиняється не дверима, а щонайменше воротами, отже через деякий час це слово може отримати українську оболонку і зайняти належне місце в нашій мові. (До речі, така доля спіткала слово *хейдж (hedge)*, яке й досі зустрічається у пресі як в англійському, так і в українському написанні).

У сьогоденні дослідження запозиченої лексики слід враховувати тенденцію до створення міжнародної термінології, єдиних найменувань понять, явищ сучасної науки, виробництва, що також сприяє закріпленню іншомовної лексики, котра отримала інтернаціональний характер. Цей факт дає підстави

вважати, що засвоєння іншомовних елементів є необхідним і обов'язковим для розвитку української мови процесом. Саме тому проблема засвоєння іншомовної лексики в українському мовленні залишається важливою та актуальною і має достатньо матеріалу для дослідження та вивчення, оскільки мова – явище динамічне, яке постійно розвивається. Економіка займає особливе місце серед інших суспільних наук, оскільки більше від інших пов'язана з життям народу. Звідси – тісний зв'язок економічної термінології із лексичною та стилістичною системами сучасної української літературної мови.

Будь-яка термінологія – це відкрита система, що постійно розвивається і розширює свій функціональний статус. Одним із потужних засобів поповнення термінологічної лексики є чужомовні запозичення. Водночас сучасні дослідники зазначають, що термінологія кожної мови є національною, адже її компонент інтернаціонального характеру асимілюється відповідно до структури національної мови. Запозичені елементи поступово адаптуються в мові-реципієнті й долучаються до норм мови-реципієнта.

Такий підхід пояснюється, перш за все, швидким розвитком різних галузей сучасних знань та ускладненням наукових і виробничих понять. Варто зазначити, що велику частину серед українських економічних термінів становлять термінологічні словосполучення, які мають у своєму складі іншомовний елемент.

Іншомовними термінами представлені всі підсистеми аналізованої терміносистеми, а саме:

- «Біржі та біржова діяльність» (*брокер, дилер, опціон*);
- «Бухгалтерський облік й аудит» (*дебурс, манко, негативний «кеш-флоу», маржинальна система калькуляції*);
- «Маркетинг і торгівля» (*акциз, бартер, демпінг, дистриб'ютор, контрафакція, мерчандайзинг, оверсолд, франшиза*);
- «Підприємництво та менеджмент» (*бізнес, інжиніринг, інсайдер, паблік-релейшнз, ріелтер*);
- «Страховання» (*аджастер, декувер, дисчардж, фронтинг*);

- «Фінанси, банки, інвестиції» (*акредитив, акцепт, аутрайт, єврокард, кліринг, лізинг*);

- «Цінні папери» (*аваль, алонж, блокейдж, андерайтинг, індосамент*).

У сьогоденні дослідження запозиченої лексики слід враховувати тенденцію до створення міжнародної термінології, єдиних найменувань понять, явищ сучасної науки, виробництва, що також сприяє закріпленню іншомовної лексики, котра отримала інтернаціональний характер. Цей факт дає підстави вважати, що засвоєння іншомовних елементів є необхідним і обов'язковим для розвитку української мови процесом. [Масенко, 36]

Складна внутрішня співвідносність у колі сучасних економічних понять, їхня багатоаспектність викликають збільшення комплексних мовних одиниць. Удаватися саме до такого способу термінотворення змушує фахівців і той факт, що термінами-словосполученнями легше, ніж іншими словотвірними засобами, передати належність до класифікаційного ряду понять. Значення терміна безпосередньо впливає зі значення компонентів і тієї структурної чи структурно-семантичної моделі, за якою вони поєднуються.

Як відомо, термін існує у двох сферах: фіксації і функціонуванні. Так, кількість праць, у яких досліджено терміни в тому вигляді, як їх зафіксовано в словниках, набагато більша за кількість досліджень, присвячених специфіці функціонування терміна в тексті. Проте класифікувати, систематизувати термінологію можливо лише при вивченні термінів у природному для них середовищі, тобто в наукових текстах. Адже лише в процесі функціонування наукового терміна виявляється діалектика відношень між елементами його системи, які можуть перебувати у статиці чи змінюватися.

Враховувати сферу функціонування надзвичайно важливо, оскільки саме це є найбільш природне вживання термінології, тобто це основне джерело, де з'являються нові терміни й набувають обґрунтування та право на життя.

Аналіз текстів фахових видань останніх років (підручників та монографій) доводить, що серед усього масиву досліджуваних економічних терміносполук кількісно переважають двокомпонентні, які можемо поділити за

морфологічними ознаками на дві основні групи: субстантивно-субстантивні та субстантивно-ад'єктивні.

Найпоширенішими серед двокомпонентних терміносполук є субстантивно-ад'єктивні. При цьому означальна частина може виражатися чужомовним прикметником як термінологічного походження (наприклад, *кредитні гроші, інфляційні спіралі, демпінгова ціна, трансферні платежі, номінальна вартість, сервісне обслуговування, селективний збут, ф'ючерсна угода*), так і нетермінологічного (наприклад, *пасивний баланс, відкрита ціна, золотий стандарт, цінова дискримінація, світовий ринок, споживчий кошик, сполучна ланка, основні фонди*).

Якщо розглядати термінологічні словосполучення з точки зору порядку слів у таких конструкціях, то можемо побачити, що прикметники частіше знаходяться в препозиції (*венчурний бізнес, бюджетний дефіцит, бюджетний профіцит, імітаційне моделювання абстрактна праця, комісійні операції, компенсаційні кредити, споживацькі очікування, монетарна база, накладні витрати, особистий ризик*).

Специфічною рисою в досліджуваних одиницях є те, що лексеми чужомовного походження, які виступають у ролі визначальних елементів, як правило, є відносними прикметниками, що конкретизують, уточнюють родові значення терміна-іменника, надаючи всій конструкції видового термінологічного значення.

Двокомпонентні терміносполуки субстантивно-ад'єктивного типу утворені за найтиповішою моделлю – «прикметник + іменник». При цьому лексеми чужомовного походження можуть входити до складу термінологічних словосполук цього типу як прикметники (наприклад, *ліквідна позика, трансакційні витрати, валютний кошик, акціонерне товариство*), як іменники (наприклад, *виробнича функція, статутний капітал, прихована інфляція*), утворювати сполуку «іменник+прикметник» (наприклад, *компанія дочірня, бізнес малий, безробіття циклічне, бачення стратегічне, бар'єри нетарифні, знижка цінова, зобов'язання гарантійне*).

Серед атрибутивних бінарних терміносполук виокремлюємо сполуку іменника з ад'єктивованим дієприкметником, найчастіше пасивним. Активні дієприкметники вживаються значно рідше, що властиво й загальнолітературній українській мові. З метою надання термінології більш виразних національних рис можна запропонувати обмежити використання дієприкметників теперішнього часу активного стану типу *розподіляючий, маркуючий, керуючий*, поширюючи віддієслівні прикметники на позначення властивостей предметів і виконавців дії типу *розподільний, маркувальний* або іменники типу *керівник*.

Широко розповсюджені субстантивно-субстантивні генітивні термінологічні словосполуки, побудовані за моделлю «іменник у називному відмінку+іменник у родовому відмінку». При цьому чужомовні лексеми можуть бути як у називному відмінку (*конвертованість гривні, конверсія виробництва, міграція грошей, менеджмент послуг, еквівалент вартості, інфляція попиту, мотивація досягнення*), так і в родовому (*тіло кредиту, кругообіг капіталу, набір персоналу, норма амортизації, основи ефективності, показник капіталу, показник стандартизації*).

Окрему групу генітивних терміносполук становлять одиниці з віддієслівними іменниками. У таких конструкціях найчіткіше виражені об'єктні відношення (наприклад, *рефінансування банків, котирування облігацій, ліцензування підприємництва, проєктування ризиків, підвищення продуктивності, регулювання менеджменту, інвестування прибутку*).

З розвитком і вдосконаленням науки (зокрема – економіки) пов'язане виникнення більш складних типів термінологічних сполук три-, чотири- та багатокомпонентних. Трикомпонентні терміни, до складу яких входять лексеми чужомовного походження, мають такі структури:

- «прикметник+прикметник+іменник» (наприклад, *міжнародна економічна інтеграція, жорсткий валютний контроль, державний пенсійний фонд, абсолютна додана вартість, активний платіжний баланс, центральний емісійний банк, банківські розрахунково-грошові документи, валовий національний продукт*);

- «прикметник+іменник+іменник» (наприклад, *облікова ставка рефінансування, абсолютна обмеженість ресурсів, оптимальний розподіл ресурсів, акордно-преміальна оплата праці, балансова вартість активів, контрольний пакет акцій*);

- «іменник+прикметник+іменник» (наприклад, *дефіцит платіжного балансу, паритет купівельної спроможності, норма банківського прибутку, норма особистих заощаджень, агломерація населених пунктів, актив бухгалтерського балансу, аналіз організаційної структури*);

- «іменник+іменник+іменник» (наприклад, *продуктивність факторів виробництва, рентабельність діяльності фондів, організація блокування рахунків, відстрочка погашення кредитів, коефіцієнт ліквідності банків, концепція інтенсифікації зусиль*).

Основним елементом для творення подібних структур може бути і словосполука, і окреме слово. Так, на основі моделі «прикметник+іменник» твориться трикомпонентний термін (наприклад, *фіскальна політика, державна фіскальна політика; економічна політика, ефективна економічна політика; економічне зростання, екстенсивне економічне зростання; оцінна модель, трансферна оцінна модель*). На основі моделі «іменник+іменник» твориться нова модель (наприклад, *система ринку, міжнародна система ринку; оплата праці, акордно-преміальна оплата праці; динаміка інвестицій, інтенсивна динаміка інвестицій; аналіз ризику, структурний аналіз ризику*). Вихідним словом для моделей є іменник, тобто однослівна структура (наприклад *закон - закон грошового обігу, закон депозитної вартості*).

Зі збільшенням кількості компонентів збільшується і можливість різноманітних їх комбінацій. Чотирикомпонентні терміни в складі сучасної української економічної термінології менш частотні. Основні моделі можемо виділити такі:

- «прикметник+іменник+прикметник+іменник» (*прискорена амортизація основного капіталу, інвестиційна корпорація малого бізнесу, визначені ліміти валютних операцій, ресурсна стратегія стратегічного управління*);

- «іменник+іменник+іменник+іменник» (теорія співвідношення факторів виробництва, матриця оцінки досягнення цілей, принцип єдності теорії управління, стратегія розширення кордонів бренду);

- «іменник+прикметник+іменник+ іменник» (баланс грошових доходів населення, критика раціонального прийняття рішень, модель грошових доходів населення);

- «іменник+іменник+прикметник+іменник» (бюлетень курсів іноземних валют, коефіцієнт використання грошових коштів, концепція інтенсифікації комерційних зусиль, джерела фінансування капітальних вкладень);

- «іменник+прикметник+прикметник+іменник» (кон'юнктура світових товарних ринків, структура міжнародних банківських монополій, сфера можливих маркетингових рішень);

- «прикметник+іменник+іменник+іменник» (міжнародна федерація обробки інформації, нормативна теорія прийняття рішень, початкова підготовка кадрів менеджменту).

Аналіз основних структурно-граматичних типів лексики економічної терміносистеми дає можливість стверджувати, що на сучасному етапі кількісна перевага належить лексикалізованим терміносполукам, компоненти яких базуються на лексичних запозиченнях. Більшість загальної кількості економічних термінів-однословів чужомовного походження можуть входити до складних найменувань. Процес творення та відбору кращих зразків термінів триває й, безперечно, має відбуватися у науковій взаємодії термінологів і економістів-практиків, які мають подбати про оптимальне співвідношення питомих й іншомовних термінів.

Отже, освоєння запозичень відбувається на різних рівнях мовної системи, серед яких лексико-семантичний та словотвірний є вищими ступенями асиміляції лексичних запозичень, а графічна, фонетична та морфемна освоєність становлять їх підґрунтя. Дане дослідження лише зазначає рівні різних аспектів освоєння термінів-англіцизмів у сучасній українській мові. Кожен із аспектів заслуговує на подальше ретельне вивчення в україністиці. Таке вивчення дасть

можливість розрізнити агліцизми на ті, що збагачують лексичний склад української мови, і ті, що, навпаки, засмічують. Подальше вивчення проблеми запозичення англіцизмів дозволить робити прогнози про подальшу долю іншомовних елементів у сучасній українській мові.

Література

1. Непийвода Н.Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 1997. – 40 с.
2. Дубічинський В. Навчання науково-технічному перекладу у вищому технічному закладі. *Українська термінологія і сучасність*: Зб. наук. праць. Вип. VI. – К.: КНЕУ, 2005. – С.409 – 413.
3. Радченко О.І. Мовна норма і варіантність в українській науковій термінології: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 2000. – 203 с.
4. Карпіловська Є. А. Тенденції розвитку сучасного українського лексикону: чинники стабілізації інновацій. *Українська мова*. – 2008. – № 1. – С. 24-35.
5. Януш Я. Роль термінології у формуванні мовно-професійної компетентності фахівців економічного профілю. *Українська термінологія і сучасність*: Зб. наук. праць. Вип. IV. – К.: КНЕУ, 2001. – С.15 – 19.
6. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації): [монографія]. Київ, 2003. – 188 с.
7. Мазурик Д. Українська неологічна традиція. *Вісник Львівського університету*. – Вип. 34. – Ч. 1. – Львів, 2004. – С. 219-225.
8. Масенко Л. Мова і суспільство: Постколоніальний вимір. Київ, 2004. – 268 с.
9. Вознюк Г.Л. Фінансово-економічний словник. Київ, 2007. – 1072 с.
10. Коломойцев В.Є. Універсальний словник економічних термінів. Київ, 2000. – 384 с.